

ROMÂNII ÎN ARMATA AUSTRO-UNGARĂ ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Primul război mondial a adus cu sine accentuarea fără precedent a privațiunilor și oprimării la care erau supuși românii din Imperiul austro-ungar. Nedreptăților și umilințelor îndurate de secole și devenite după pactul dualist din 1867 parte inseparabilă a vieții națiunii române din Austro-Ungaria li s-au adăugat acum aspecte noi, legate de suferințele inerente unui cataclism de proporțiile războiului izbucnit în 1914. Practic, nu a existat familie românească care să nu fi fost afectată într-un fel sau altul de consecințele nefaste ale uriașei conflagrații. Aspectul cel mai grav l-a constituit însă încorporarea în oștirea cezaro-crăiască a unui mare număr de bărbați în floarea vârstei și sacrificarea unui însemnat număr de vieți pe fronturile de luptă, în numele unui ideal cu totul străin de interesele poporului român.

Orânduielele din armata austro-ungară reprezentau o copie fidelă a celor ce caracterizau monarhia pe plan politic. Forțele armate erau "supranaționale", datorând credință și supunere împăratului, ceea ce era de natură, în concepția guvernanților, să atenueze disensiunile izvorâte din interesele divergente ale popoarelor și naționalităților componente ale Imperiului. Deși, conform prevederilor pactului dualist, armata imperială era declarată unitară, au fost create Landwehr-ul pentru partea austriacă și Honvédség-ul pentru partea maghiară a monarhiei, ambele având ca scop, după cum o arată însuși numele lor, apărarea statului împotriva unor eventuale agresiuni. În concepția reprezentanților politici ai naționalităților din Austro-Ungaria, însă, "armata de apărare" a țării era de fapt instrumentul represiv menit să țină sub ascultare și să prevină manifestările ostile ale popoarelor componente. Această realitate era remarcată, între mulți alții, de generalul român Alexandru Averescu, care aprecia că autoritățile de la Viena și Budapesta sunt conștiente de neajunsurile militare ce rezultau din specificul național al imperiului așa încât "mai în toate provinciile cu tendințe naționaliste trebuiesc luate măsuri contra oricărei veleități de tulburări, măsuri care nu pot consta decât din mănunchiuri solide de trupe"¹.

Problema națională s-a făcut simțită cu putere în armată mai ales datorită dezvoltării conștiinței naționale a popoarelor, fapt constatat chiar de autoritățile de la Viena, care au încercat în câteva rânduri unele măsuri menite să salveze coeziunea armatei. În anul 1907, șeful Marelui Stat Major austro-ungar, generalul Conrad von Hoetzendorf, a înaintat împăratului un memoriu în care arăta, între altele: "Fiecare recrut, indiferent de naționalitate, trebuie să simtă că el are drepturi egale în forțele armate și de aceea nimic nu trebuie să-i dea impresia că acolo există popoare privilegiate"². Deosebit de preocupat de întărirea armatei, într-o perioadă când izbucnirea conflictului european era doar o chestiune de timp, von Hoetzendorf sesizează importanța problemei naționale pentru armată și insistă ca monarhul să faciliteze înfăptuirea unor reforme politice, mergând până la introducerea votului universal³.

Realitățile din Imperiul aliat, mai ales când era vorba de armată, nu puteau lăsa indiferente nici autoritățile celui de-al doilea Reich. Pentru a ne opri asupra unui singur exemplu, într-o scrisoare către ambasadorul german la Viena, ministrul de externe von Jagow demonstra necesitatea acordării unor drepturi politice românilor din Transilvania, ceea ce ar putea să prevină, după opinia sa, intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale și ar asigura, totodată, mai mult atașament din partea românilor din Austro-Ungaria față de "patrie și tron"⁴. "Concesiile față de români - arăta von Jagow - sunt poate incomode pentru domnii maghiari, dar ce înseamnă oare niște dificultăți de politică internă față de totala prăbușire a imperiului? Acest lucru ar trebui să-l înțeleagă și Tisza, dacă posedă cât de cât vederi de om de stat și dacă, în argoul boxerilor, nu vrea cumva să aștepte pur și simplu sfârșitul"⁵.

¹ Al. Averescu, *Notițe zilnice din război (1914-1916)*, vol. I, București, 1937, p. 170.

² N. Stone, *Army and Society in the Hasburg Monarchy (1900-1914)*, în *Past and Present* nr. 33 din aprilie 1966, p. 98.

³ C. von Hoetzendorf, *Aus meiner Dienszeit (1906-1918)*, vol. I, Wien, 1921, p. 503-504.

⁴ Arhivele Naționale București (în continuare A. N. București), colecția xerografii Germania, pachet XVIII/2 (Politisches Archiv des Auswärtigen Amst, Bonn, Botschaft Wien, Geheim III, 547).

⁵ E. Tisza, *Lettres de guerre (1914-1916)*, Paris, 1932, p. 34-35.

După cum îl informa pe regele Carol I ambasadorul român la Berlin, Alexandru Beldiman, ministrul de externe german a trimis în acest scop, în septembrie 1914, o misiune secretă pe lângă cabinetele din Viena și Budapesta⁶, considerând chestiunea cu atât mai presantă cu cât armatele cezaro-crăiești tocmai înregistraseră alarmantele înfrângeri de la Lemberg și din Galiția și erau ținute în șah pe frontul sârbesc. Demersuri de acest gen a întreprins și comandantul armatelor germane de pe frontul răsăritean, mareșalul Hindenburg⁷, nevoit să constate slăbiciunea militară a aliatei Germaniei și, în consecință, să întrebuițeze trupele proprii pentru acoperirea breșelor create prin retragerea unităților austro-ungare.

Nevoia unei schimbări de atitudine față de naționalități, în măsură să sporească combativitatea armatei austro-ungare, a fost resimțită chiar de oamenii politici maghiari care nu împărtășeau concepțiile rigide ale primului ministru Tisza István. "Nerezolvarea problemelor constituționale ale monarhiei - scria Jászai Oskár - au presat continuu asupra conștiinței tinerilor ofițeri și soldați. Fiii acelor națiuni care continuau lupta în parlament una împotriva ceilalte nu puteau coopera în atmosfera "națională" a armatei habsburgice, care la rândul ei a fost sufocată de patriotismul artificial dinastic"⁸.

Însuși moștenitorul tronului austro-ungar, arhiducele Franz Ferdinand, numit inspector șef al armatei - fiind sesizat de colaboratorii săi în domeniul militar -, s-a arătat preocupat de problema pe care o crea exacerbarea sentimentelor naționale ale ofițerilor și soldaților. Convulsiunile din sânul armatei, culminând cu nemulțumirile izbucnite în anii 1911-1913 în rândul unităților cu garnizoanele în Cehia, i-au determinat pe unii specialiști militari să sugereze ca soluție salvatoare redistribuirea unor unități militare, în scopul îndepărtării lor de zonele etnice din care proveneau soldații⁹. Parțial, soluția va fi aplicată în cursul războiului, în ceea ce privește regimentele românești, mai ales după intrarea României în conflictul cu Puterile Centrale.

Deosebit de sugestiv este ilustrată existența problemei naționale de compoziția corpului ofițeresc. Datorită importanței acordate armatei, pe care se întemeia siguranța Imperiului multinațional, majoritatea ofițerilor activi erau germani și maghiari. Aceasta constituia inclusiv recunoașterea faptului că se putea conta în primul rând pe cele două națiuni dominante, ceea ce nu era valabil în aceeași măsură în privința celorlate popoare și naționalități din Imperiu.

În ceea ce îi privește pe români, conform statisticii din 1910, ei reprezentau abia 7 % din totalul gradelor, 0,9 % din numărul ofițerilor activi și 0,6 % din cel al ofițerilor de rezervă, comparativ cu 25 %, 78,7 % și 60,2 % germani și, respectiv 23,1 %, 9,3 % și 23,7 % maghiari. Chiar dacă situația s-a modificat brusc odată cu declanșarea războiului mondial, în sensul că mobilizarea generală a adus în rândurile armatei numeroși ofițeri de rezervă, inclusiv din rândul popoarelor dominate, rămânea evidentă politica cercurilor conducătoare de a reduce posibilitatea ca unitățile constituite predominant din rândul naționalităților să aibă comandanți de aceeași origine etnică. Iată care era în 1915 repartitia pe naționalități a corpului ofițeresc și a trupei, luată în raport de 10 / 100¹⁰.

⁶ A. N. București, fond Casa Regală, dosar 63/1914, f. 1.

⁷ E. Tisza, *op. cit.*, p. 39-45; 79-81.

⁸ O Jászai, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, The University of Chicago Press, 1966, p. 145.

⁹ R.E. Gunther, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette, Purdue University Press, 1976, p. 171.

¹⁰ L. Maior, *Soldații români în armata austro-ungară (1914-1918)*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p.357.

Naționalitatea	Ofițeri	Cadeți	Ofițeri rezerviști	Cadeți rezerviști	Soldați
Germani	761	648	568	514	248
Maghiari	107	170	245	255	233
Cehi	52	76	106	120	126
Slovaci	1	1	1	2	36
Polonezi	27	18	33	47	79
Ruteni	2	2	8	15	25
Sloveni	5	4	8	15	25
Sârbo-croați	27	60	19	23	92
Români	10	17	7	7	70
Italieni	8	4	8	8	13

Lăsând la o parte alte considerații cu privire la componența etnică a corpului ofițeresc, este relevant faptul că ofițerii proveniți din rândul celor două națiuni dominante reprezentau aproape 90 % din total, în timp ce trupa era formată în proporție de peste 50 % din soldați aparținând naționalităților supuse¹¹.

Referitor la români, mai remarcăm în același sens că, deși se situau înaintea slovacilor, rutenilor, slovenilor și italienilor în privința numărului total al ofițerilor de carieră, aceștia erau de regulă ofițeri inferiori (sublocotenenți, locotenenți și căpitani), situația fiind total diferită în cazul ofițerilor superiori și generalilor. Într-un interesant manuscris, încă inedit, despre românii din armata austro-ungară, Vasile Barbu, căpitan și apoi maior în timpul războiului¹², arată că pe parcursul întregii conflagrații au funcționat în această armată numai 3 generali, 15 colonei și 12 locotenenți-colonei și maiori de origine română¹³.

Odată cu izbucnirea războiului, era firesc ca autoritățile politice și militare maghiare să-și manifeste îngrijorarea în legătură cu modul cum vor răspunde românii la "apelul patriei". Guvernul de la Budapesta era conștient de nedreptățile mai vechi și mai recente la care supusese poporul român, mai ales că abia trecuseră câteva luni de la eșecul ultimelor tratative purtate cu reprezentanții politici ai acestuia.

Cu toate acestea, reacția românilor la ordinele de mobilizare a fost peste așteptările guvernanților, primul ministru considerând-o "o mare victorie pe frontul intern al monarhiei dualiste"¹⁴, chiar dacă evenimentele viitoare vor dovedi că aprecierile acestuia erau premature. Răspunsul aparent surprinzător al românilor la apelul împăratului, prin care își chema popoarele să apere patria împotriva "potopului slavismului", are explicații multiple. O primă cauză a fost, îndeosebi pentru masa poporului, conștiința datoriei tradiționale față de "bunul împărat", care întruchipa în ochii

¹¹ *Ibidem*.

¹² După Unire, V. Barbu a ajuns până la gradul de general de brigadă în armata română, fiind investit cu misiunea organizării trupelor române de jandarmi.

¹³ Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia (în continuare A. M. N. U. A. I.): V. Barbu, *Din istoria militară a poporului român din Transilvania*, mss. neînregistrat. Iată numele acestora: generali (Ioan Boieru, Gheorghe Domășneanu, Dănilă Papp); colonei (Hânzu, Șandru, Ienachie, Băcilă, Bihoi, Cena, Iovescu, Lugojanu, Lupu, Mătârângă, Muică, Memeșoiu, Bunaciu, dr. Moga din Sibiu, dr. Moga din Arad); locotenenți colonei și maiori (Iacobici, Ilcușiu, Hidu, Bordan, M. Șerb, T. Șerb, Păcală, Vlad, Ivașcu, Savu, Stroia, Barbu). V. Barbu adaugă că în perioada interbelică 12 dintre aceștia (Iacobici, Ilcușiu, Hidu, Bordan, M. Șerb, Păcală, Vlad, Ivașcu, Savu, T. Șerb, Stroia și Barbu) au fost avansați la gradul de general de brigadă și, respectiv, general de corp de armată.

¹⁴ P Nemoianu, *Prizonier la ruși, rob la unguri*, București, f.a., p. 5-6.

omului simplu suprema autoritate, după Dumnezeu. Importanța sa nu trebuie neglijată, cu atât mai mult cu cât între credința față de împărat și respectul combinat cu teamă față de autoritatea de orice fel exista o strânsă legătură.

Convingerea că, în împrejurările date, dincolo de sentimentele lor reale, românii trebuie să răspundă și de această dată la chemare, era împărtășită și de o parte a intelectualilor. Participând la război ca ofițer de rezervă, ca atâția alți cărturari români, Sextil Pușcariu scria: "Între toate sentimentele ce mă stăpâneau, unul singur domina: sentimentul datoriei. Rațiunea nu avea voie să vorbească"¹⁵. Un alt combatant, bănățeanul Petre Nemoianu, rezuma starea sufletească a românilor la constatarea că, în situația dată, "între sentimentul național și iubirea față de înaltul tron am ales-o pe cea din urmă"¹⁶, iar Octavian Tăslăuanu istorisește că, atât el cât și mulți alți rezerviști români, s-au prezentat la centrul de încorporare de la Făgăraș cu câteva zile înainte de expirarea termenului, ceea ce nu s-a întâmplat în cazul multor ofițeri unguri și germani¹⁷.

Fără îndoială, un rol hotărâtor în ce privește atitudinea românilor față de războiul purtat de Austro-Ungaria l-a avut poziția conducătorilor Partidului Național Român și a fruntașilor locali, pe care oamenii de la sate și orașe se obișnuiseră să-i asculte și să-i urmeze în decursul deceniilor de luptă națională. Încă înainte de declanșarea agresiunii austro-ungare împotriva Serbiei, liderii P. N. R. și capii celor două confesiuni românești au luat în dezbateră solicitarea împăratului și a guvernului în legătură cu declarațiile de loialitate și îndemnul pentru poporul român de a răspunde cu credință la mobilizare. O grupare, în frunte cu Theodor Mihali și Alexandru Vaida Voevod, susținea că ar fi necesară publicarea unui îndemn la supunere și ascultare, în timp ce Vasile Lucaciu și Octavian Goga au combătut vehement această idee, iar ceilalți membri ai Comitetului au fost de părere că trebuie să se mai aștepte desfășurarea evenimentelor. S-a acceptat în cele din urmă propunerea lui Mihali ca el personal, fără a angaja partidul, să întreprindă demersuri la București, pentru a primi indicații din partea suveranului României.

În ultimele zile ale lunii iulie 1914, după declanșarea războiului cu Serbia, soția lui Mihali, Elefteria, fostă doamnă de onoare a reginei României, a fost primită în audiență de regele Carol, care a transmis cu acest prilej românilor din Transilvania îndemnul de a se comporta cu loialitate față de tronul și patria austro-ungară, subliniind că Regatul este legat de Puterile Centrale printr-un tratat de alianță. Ca urmare, Mihali a cerut din nou consimțământul președintelui P. N. R. și membrilor Comitetului de a lansa apelul către națiunea română. Aceștia au rămas la părerea inițială dar i-au dat lui Mihali girul de a acționa pe propria răspundere, fără a angaja în vreun fel conducerea partidului. S-a ajuns astfel la manifestul "Către fiii neamului român", publicat în ziarul *Românul* și semnat de Mihali, însă nu în calitate de vicepreședinte al P. N. R. ci în aceea de președinte al Clubului parlamentar român¹⁸. După acest manifest au urmat circularele celor doi mitropoliți și ale episcopilor, care îi îndemneau de asemenea pe români să răspundă la mobilizare și să manifeste ascultare față de autorități.

Un rol hotărâtor în adoptarea acestor decizii l-a avut, prin urmare, atitudinea României față de război și față de monarhia dualistă. Declararea neutralității sale în cadrul Consiliului de Coroană din August 1914, iar mai apoi poziția incertă a autorităților de la București în legătură cu războiul au provocat în sufletele multor români din Transilvania o serie de frământări lesne de înțeles.

Referindu-se la aceasta, Octavian Tăslăuanu relevă că, neputându-se manifesta prin propriile forțe, românii de sub stăpânirea austro-ungară și-au pus nădejdea în țara de peste Carpați. În maniera tranșantă pe care o vor practica mai mulți dintre cei ce au descris evenimentele de atunci, el afirmă că dacă România ar fi intrat în 1914 în Transilvania, "românii din armata austro-ungară ar fi înlesnit și hotărât triumful armatelor române prin desertiuni și revolte"¹⁹. În schimb, decretarea și apoi prelungirea neutralității Regatului i-a dezorientat pe ardeleni și "i-a hotărât la o supunere resignată și

¹⁵ S. Pușcariu, *Memorii*, Ed. Minerva, București, 1978, p. 7

¹⁶ P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 5

¹⁷ O. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, București, 1916, p. 18

¹⁸ *Românul*, Arad, IV, nr. 159 din 2 august 1914.

¹⁹ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 366.

fatalistă”, cu atât mai mult cu cât "conștiința națională a elementului românesc din Austro-Ungaria nu a fost așa de puternică ca să determine pe oameni la fapte, să-i împingă la o mișcare împotriva stăpânilor de veacuri"²⁰. Cei mai hotărâți dintre ei, atunci când împrejurările au fost favorabile, au ales calea refugiului în România sau aflați pe front, au trecut în liniile inamicilor Austro-Ungariei. Marea majoritate însă, în condițiile când "rostul vieții românești din Ardeal și Ungaria a ajuns în cea mai mare strâmtoare"²¹, au rămas să servească în armata austro-ungară de teama represaliilor ce le puteau lovi familiile, sub amenințarea tribunalelor militare, a legilor marțiale introduse odată cu începerea războiului, a supravegherii polițienești și a numeroaselor persecuții împotriva celor bănuiți de sentimente naționale. Pentru a întregi tabloul, mai trebuie adăugat că nu puțini au fost aceia care, de pe front sau de acasă, nu puteau să-și imagineze o altă soartă a românilor transilvăneni decât în limitele consacrate și care și-au făcut datoria de cetățeni austro-ungari cu convingerea că acesta era destinul implacabil al conaționalilor de sub coroana habsburgică. Lăsând la o parte excepțiile care au existat și pe care istoria le-a consemnat în bună parte în paginile sale, a-i considera pe toți aceștia renegați și trădători de neam ar însemna să nu înțelegem realitățile timpului și complexitatea condițiilor în care au trăit românii din Austro-Ungaria.

A avut cu siguranță o puternică influență și faptul că, în primele zile de război, autoritățile au permis militarilor români să poarte cocarde în culorile naționale, iar fanfarele unităților îi petreceau la plecarea din garnizoane cu imnul "Deșteaptă-te române"²². Semnificativ pentru starea de spirit, ca și pentru iluziile pe care le-au creat în rândul multora o asemenea îngăduință din partea oficialităților, a fost, de pildă, faptul că la plecarea pe front a regimentului 50 Alba Iulia, soldații au arborat în ferestrele trenului steaguri tricolore românești și "au izbucnit în urale furtunoase de Trăiască România, Trăiască regele Carol"²³.

Totodată, nu numai apelul împăratului dar și ordinele de mobilizare și decretele legate de starea de război, erau formulate, pentru prima dată de la încheierea dualismului, inclusiv în limba română, ceea ce i-a determinat pe unii să creadă, după cum scria Tăslăuanu, că de acum "noi, cetățenii Ungariei, nu mai trebuia să știm limba oficială"²⁴. În plus, câțva timp după izbucnirea războiului, s-a permis ca în orașele și satele transilvănene să se arboreze drapele românești, iar propaganda austro-ungară s-a străduit să convingă populația că România este prietena Austro-Ungariei și, în această calitate, Imperiul o va sprijini să-și redobândească teritoriile stăpânite de Rusia.

Și-a avut importanța sa în privința reacției românilor față de mobilizare și neputința multora de a-și imagina că o putere cum credeau că este Austro-Ungaria poate fi înfrântă cu ușurință. O asemenea categorie, formată mai ales din intelectuali, nutrea temerea că, dimpotrivă, monarhia dualistă va ieși învingătoare, cu atât mai mult cu cât avea de partea sa redutabila forță militară a Germaniei. Teodor V. Păcățianu mărturisea după război că în anul 1915, când s-a hotărât colectarea cu ajutorul "Astreii" și al celor două biserici naționale a datelor privind jertfele românilor transilvăneni în război, conducerea "Asociațiunii" a avut în vedere și eventualitatea că "rezultatul său final va fi cel nedorit de noi" și că victoria Puterilor Centrale va determina "rămânerea noastră, a românilor din statul ungar, și pe mai departe în legăturile avute cu maghiarii, asupra noastră milenari. Doream toți binele, dar ne temeam de rău!"²⁵. Ideea era aceea că asemenea date vor putea fi folosite ca argumente pe baza cărora românii să pretindă "ca patria care până aici nu era și a noastră (...) să ne dea drepturile

²⁰ *Ibidem*, p. 367.

²¹ *Transilvania*, Sibiu, L, nr. 1-12 din 1918, p. 3.

²² R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 16; *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXXVIII, din 23 iulie / 5 August 1915; *Adevărul*, Budapesta, XXIX, din 22 iunie 1916.

²³ Direcția județeană Alba a Arhivelor Naționale (în continuare D. J. Alba A. N.), fond Prefectura comitatului Alba Inferioară, dosar 21 / 1914, f. 17-18. O relatare a acestui episod s-a publicat în *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, 1, nr. 20 din 3 iunie 1923.

²⁴ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 11

²⁵ T. V. Păcățeanu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș aduse în războiului mondial din anii 1914-1918*, în *Transilvania*, LIV, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1922, p. 32.

politice-naționale care ne compet, ca unui popor de peste trei milioane de suflete, alcătuitor și el de stat, întocmai ca și maghiarii²⁶.

Exista și o anumită categorie de români care credea că războiul va fi de scurtă durată, fie din pricină că înfrângerea Serbiei părea o simplă formalitate - fără a bănuși că agresiunea austro-ungară va antrena intervenția celorlalte puteri și va transforma conflictul balcanic într-un război mondial -, fie pentru că Rusia, intervenind în sprijinul protejatei sale de la Dunăre, va învinge Austro-Ungaria repede și fără dificultăți.

Referindu-se la dezorientarea care a cuprins societatea românească din Transilvania odată cu izbucnirea războiului, Tăslăuanu subliniază și el că ar fi total lipsit de temei să se vorbească despre existența în 1914 a unui plan ardelean de dezrobire națională²⁷. "Politica noastră oficială, cea din Transilvania ca și cea din București - scria la rândul său Petre Nemoianu - nu credea că înfăptuirea visului nostru național este atât de aproape și, prin urmare, nici nu a lucrat în această direcție"²⁸. Dimpotrivă, "Războiul european a izbucnit pe neașteptate și a găsit neamul românesc nepregătit pentru întemeierea statului național"²⁹. În acest fel, și împotrivirea față de autoritățile statului ungar se manifesta în forme neorganizate și sporadice, ca un protest surd, vizibil mai ales printre reprezentanții "inteligentei" române. "Ne închipuiam numai că suntem revoluționari, dar nu eram - scria Tăslăuanu cu o vădită notă de amărăciune - . N-aveam nici unul sufletul pregătit pentru fapte. Strămoșii noștri iobagi ne îndemneau la precauțiune și la așteptare fatalistă".

Era firesc ca o asemenea stare de spirit să-și pună amprenta și asupra românilor din armata austro-ungară. Medicul brașovean Pompiliu Nistor, care a îndeplinit și el un rol major în mișcarea voluntarilor din Rusia, aprecia că în timpul luptelor din Galiția" și-a făcut fiecare datoria brută de soldat, luptând fără însuflețire, fără a avea ochii asupra altui ideal decât ca prin jertfele noastre să dovedim ungarilor că merităm altă soartă mai bună și că prin aceste jertfe se va răscumpăra dreptatea pentru neamul nostru"³⁰.

Consolarea și speranța se îndreptau numai spre România de dincolo de Carpați. "Simțeam - sublinia același Tăslăuanu - că atunci când va suna ceasul, când se va mișca România, ne vom ridica toți deodată, ca o volbură. Clipa ne va învăța ce trebuie să facem"³¹.

În cursul primului război mondial au fost încorporați în armata austro-ungară, după statistica întocmită de "Astra", un număr de 489.544 de români transilvăneni³². Conform calculelor lui Vasile Barbu, se pare însă că cifra este sensibil mai mare: de-a lungul a 48 de luni de război, din iulie 1914 până în octombrie 1918, cele 19 cercuri de recrutare din Transilvania au expedit pe front fiecare câte 48 de "batalioane de marș", rezultând 912 batalioane cu un total de peste 650.000 de soldați, subofițeri și ofițeri³³.

Militarii români au fost repartizați în 12 regimente de linie (2 Brașov, 31 Sibiu, 33 Arad, 37 Oradea, 5 Satu Mare, 43 Caransebeș, 50 Alba Iulia, 51 Cluj, 61 Timișoara, 62 Târgu Mureș, 63 Bistrița și 64 Orăștie) și în 6 regimente de honvezi (21 Cluj, 22 Târgu Mureș, 23 Sibiu, 32 Dej, 4 Oradea și 12 Satu Mare). În afara regimentelor de linie cu componență predominant românească, o parte au fost încorporați în regimentele de linie 85 Sighet și 82 Oradea, în regimentul secuiesc de honvezi 24 Brașov și în batalionul 23 vânători de munte. În ceea ce privește Bucovina, majoritatea

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 366.

²⁸ P. Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922, p. 3.

²⁹ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 366.

³⁰ A. M. N. U. A. I., fond Marea Unire: P. Nistor, *Corpul Voluntarilor români ardeleni-bucovineni. Istoricul înființării, până la sosirea la Iași*, mss., inv. 3471. Materialul a fost publicat de P. Nistor, cu unele completări, în *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 176-198 din 1922 și *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, nr. 4-37 din 1923.

³¹ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 24-25.

³² T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 38.

³³ A. M. N. U. A. I., V. Barbu, *mss. cit.*, p. 2.

românilor din această provincie au fost repartizați în unitățile Landwehr-ului, pe lângă care exista și regimentul majoritar românesc 41 Cernăuți³⁴.

Regimentele românești din Transilvania erau cuprinse în Corpul XII Armată din Sibiu și Corpul VII Armată din Timișoara, formate din 3 și respectiv 2 divizii, organizate după cum urmează:

CORPUL XII ARMATĂ

- Divizia 16 infanterie Sibiu, compusă din Brigada 32 infanterie Sibiu (reg. 17 inf. Sibiu și reg. 64 inf. Orăștie) și Brigada 31 infanterie Brașov (reg. 2 inf. Brașov și reg. 82 inf. Odorhei);
- Divizia 35 infanterie Cluj, compusă din Brigada 69 infanterie Cluj (reg. 15 inf. Cluj și reg. 50 inf. Alba Iulia) și brigada 70 infanterie Târgu Mureș (reg. 62 inf. Târgu Mureș și reg. 63 inf. Bistrița);
- Divizia 38 infanterie honvezi Cluj, compusă din Brigada 75 infanterie honvezi Cluj (reg. 21 inf. ho. Cluj și reg. 22 inf. ho. Târgu Mureș) și Brigada 76 infanterie honvezi Sibiu (reg. 23 inf. ho. Sibiu și reg. 24 inf. ho. Brașov);

CORPUL VII ARMATĂ

- Divizia 17 infanterie Oradea, compusă din Brigada 31 infanterie Oradea (reg. 37 inf. Oradea și reg. 39 inf. Debrețin) și Brigada 34 infanterie Arad (reg. 33 inf. Arad și reg. 101 inf. Bekes Csaba);
- Divizia 34 infanterie Timișoara compusă din Brigada 67 infanterie Timișoara (reg. 61 inf. Timișoara și reg. 43 inf. Caransebeș) și brigada 68 infanterie Seghedin (reg. 29 inf. Becicherecul Mare și reg. 46 inf. Seghedin);

Fiecare regiment de infanterie de linie austro-ungar era compus din câte 4 batalioane, din care de regulă un batalion era detașat în Bosnia și Herțegovina, iar regimentele de honvezi aveau câte 3 batalioane³⁵.

Pe teritoriul Corpului XII Armată din Sibiu existau 7 cercuri de recrutare românești, corespunzătoare regimentelor 2, 31, 50, 51, 62, 63 și 64, iar cercul din Ordohei, corespunzător regimentului 82, era secuiesc. Cele 8 cercuri au dat la mobilizarea din 1 August 1914 fiecare câte un regiment compus din 4 batalioane a 1000 soldați, adică 32.000 militari. Regimentele de honvezi din 3 cercuri de recrutare au dat câte 3 batalioane a 1000 soldați, adică 9.000. Prin urmare Corpul XII Armată a plecat pe front la 1 August cu 11 regimente predominant românești, totalizând 41.000 militari.

Corpul VII Timișoara avea 5 cercuri de recrutare românești, corespunzătoare regimentelor 43, 61, 33, 37 și 85, care au încorporat 20.000 combatanți, în timp ce cercurile mixte ale regimentelor 5 Satu Mare, 29 Becicherecul Mare și 101 Bekes Csaba au dat circa 1000 militari, iar cercurile regimentelor de honvezi 2 Arad, 8 Lugoj și 4 Oradea numărul de 9000 honvezi români. Regimentele Corpului VII au mobilizat deci 30.000 de români, ceea ce înseamnă că, împreună cu cei încorporați de Corpul XII, totalul românilor plecați pe front la 1 august 1914 a fost de 71.000³⁶.

În cursul războiului, uriașele pierderi suferite de armata austro-ungară pe fronturi au impus nenumărate reîncadrări ale unităților cu noi efective. De la 1 august 1914 până în octombrie 1918, când s-a produs colapsul armatei și împărăției austro-ungare, de la cele 13 cercuri de recrutare românești au fost trimise pe front 624 batalioane, cu 539.200 români, iar de la cele 6 cercuri de honvezi 288 batalioane, cu 40.800 români, totalizând 580.000 de oameni. Adăugând pe cei 71.000 încorporați la 1 august 1914, rezultă că românii au participat la război în cadrul armatei austro-ungare în număr de 651.000³⁷. Vasile Barbu mai adaugă că, deși românii au fost repartizați cu precădere la trupele de infanterie, un număr mai greu de stabilit a fost încorporat în regimentele de artilerie, de cavalerie, în flota Adriaticii, precum și în formațiunile sanitare, de subzistență și în alte unități auxiliare. Conform evidenței statistice întocmite de T. V. Păcățianu, numărul celor ce au participat la război în serviciile auxiliare, la partea sedentară sau au fost mobilizați pe loc este de 34.578³⁸, cifră pe

³⁴ *Ibidem*, p. 23-24.

³⁵ *Ibidem*, p. 28-29.

³⁶ *Ibidem*, p. 30; *Românul*, Arad, IV, nr. 12 din 16 / 29 ianuarie 1914; nr. 59 din 12 / 25 martie 1914; date privind numărul românilor mobilizați în armata austro-ungară vezi și în V. Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Ed. Augusta, Timișoara 1996, p. 35-36.

³⁷ A. M. N. U. A. I., V. Barbu, *mss. cit.*, p. 30-31.

³⁸ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 32.

care o admite și V. Barbu. Românii înrolați în armata austro-ungară reprezentau aproape 53 % din totalul combatanților transilvăneni, în vreme ce ungurii din această provincie însumau doar 26 %, germanii 9 %, iar celelalte naționalități 10 %³⁹.

Războiul a produs în rândul românilor din Imperiul dualist grele sacrificii umane, numeroase drame și nenorociri de tot felul, care au afectat profund societatea românească în toate structurile sale. De-a lungul celor patru ani cât a durat conflagrația, din rândul acestora s-au înregistrat 82.588 de morți și dispăruți și 63.304 de răniți, invalizi și bolnavi, iar de pe urma pierderilor de pe front au rămas 79.226 de orfani și 38.630 de văduve de război, cifre la care se adaugă miile de arestați și internați din ordinul autorităților și alte mii de refugiați⁴⁰. Un mare număr de pierderi de vieți s-a înregistrat printre românii din toate comitatele Transilvaniei: Caraș-Severin (4.669 morți și 2.664 dispăruți), Bihor (4.205 morți și 2.778 dispăruți), Hunedoara (3.840 morți și 2.721 dispăruți), Arad (3.580 morți și 2.068 dispăruți), Solnoc-Dobâca (3.107 morți și 2.472 dispăruți), Cojocna (2.380 morți și 1.811 dispăruți), Alba Inferioară (2.257 morți și 1.806 dispăruți), Sălaj (2.227 morți și 1.697 dispăruți), Timiș-Torontal (2.333 morți), Turda-Arieș (1.915 morți) etc⁴¹.

În urma unei astfel de statistici, dincolo de înșiruirea seacă a cifrelor, nu putem să nu realizăm la adevărata sa dimensiune drama teribilă a unui popor silit să jefască viețile fiilor săi pentru un scop care nu numai că nu era al său, dar era contrar înseși existenței românilor ca națiune de sine stătătoare și idealului lor de unitate și libertate națională.

După ordinul de mobilizare din 31 iulie 1914, primele unități au plecat pe front în ziua de 1 august, majoritatea regimentelor românești fiind trimise în Galiția, iar o parte a rezerviștilor din fiecare batalion sedentar pentru completarea trupelor austro-ungare din Bosnia-Herțegovina⁴².

În cartea sa *Trei luni pe câmpul de război*, pe care o va tipări la București în 1916, Octavian Tăslăuanu asemăna drumul românilor spre front cu "un convoi de morți petrecut de lacrimile și bocetele celor rămași acasă (...). Nicăieri nici-o însuflețire și nici-o bucurie (...). Ca o ceată de slugi, de robi ai datoriei, mergeam la porunca stăpânului (...). Să murim"⁴³. Iar Petre Nemoianu, aflat și el în primul eșalon al celor mobilizați, scria la rândul său că pe români "trenul îi duce spre un scop și un ideal pe care nu-l pot pricepe"⁴⁴.

Încă din primele zile de război, chiar dacă - așa cum s-a văzut - majoritatea celor chemați la încorporare s-au supus fără crâcnire ordinelor, au început să se manifeste și unele semne de împotrăvire. Un alt participant la evenimente - Eugen Goga, fratele cunoscutului poet și luptător național - descrie în cartea *Două Siberii* o convorbire secretă a ofițerilor români de la cercul de recrutare din Făgăraș, în cadrul căreia aceștia au plănuit să-i răzvrătească pe cei 10.000 de români aflați la acea dată în oraș pentru mobilizare: "Depărtarea de granița românească e de cel mult șapte ceasuri (...). Ținutul e românesc curat, aruncăm în aer podul de peste Olt și (...) noi suntem stăpânii situației. Vestea se răspândește peste tot Ardealul și pilda noastră e urmată de toate regimentele românești"⁴⁵. Subliniind și el "resemnarea fatalistă" cu care masa românilor a reacționat la mobilizare, Tăslăuanu adăugă că autoritățile își făceau totuși iluzii, deoarece "în sufletele noastre (...) mijeja nădejdea unei răzbunări înfricoșate. Și Dumnezeu va plânge de mila stăpânilor, când va lovi brațul descătușat al robilor (...)"⁴⁶.

Pe alocuri, rezistența față de autorități a luat chiar de la început forma refuzului unor rezerviști de a se prezenta la încorporare, a dezertării din unități încă înainte de plecarea din

³⁹ Cf. R. Groza, "Astra" și soldații români de pe front în primul război mondial, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, vol. XXVIII, 1987-1988, p. 352-353.

⁴⁰ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, p. 32.

⁴¹ *Ibidem*, Anexa A, p. 51.

⁴² A. M. N. U. A. I., V. Barbu, *mss. cit.*, p. 59-61.

⁴³ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 17.

⁴⁴ P. Nemoianu, *Prizonier la ruși...*, p. 6.

⁴⁵ E. Goga, *Două Siberii*, București, 1916, p. 32.

⁴⁶ O. C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 17.

garnizoane sau în timpul drumului spre front⁴⁷. Sporadice mai întâi, asemenea cazuri au sporit pe măsură ce românii au luat contact cu realitățile crude ale războiului, iar mai târziu, după intrarea Regatului român în lupta împotriva Puterilor Centrale, au dobândit o amploare deosebită. În diverse zone mai izolate ale Transilvaniei, îndeosebi în Munții Apuseni, în munții Năsăudului și Maramureșului, în zonele păduroase ale Carpaților Meridionali au apărut detașamente înarmate cunoscute sub numele de "cadre verzi", care atacau autoritățile locale, jandarmeria, conacele nemeșilor, depozitele de alimente și îmbrăcăminte etc. Într-o statistică din 12 iunie 1918 a jandarmeriei maghiare se arată că aceste grupuri se cifrau la 38.000 de oameni în 1916, 81.000 în 1917 și 44.600 numai în primele trei luni ale anului 1918⁴⁸.

O formă specifică de protest a fost, mai ales în zonele limitrofe ale Transilvaniei, trecerea în România pe căile neștiute ale munților. Se apreciază că, numai în 1915, numărul tinerilor români apti pentru serviciul militar care au trecut Carpații a fost de peste 26.000, adăugându-se alte zeci de mii care au însoțit armata română în 1916, în timpul retragerii din Transilvania. Astfel, cifra totală a ardelenilor care vor sluji în armata română în anii 1916-1918 se ridică la circa 100.000⁴⁹.

Alarmate de aceste acțiuni, autoritățile au recurs la măsuri de extremă duritate. Curtile marțiale au pronunțat încă din 1914 numeroase condamnări, nu numai împotriva celor care se opuneau încorporării în armată sau a dezertorilor, ci și împotriva românilor acuzați că îndeamnă la nesupunere⁵⁰. Atitudinea represivă a oficialităților, aplicată de multe ori pe baza unor simple bănuieli, a trezit reacția conducătorilor românilor transilvăneni, cu toate că procedând în acest fel își riscau ei înșiși libertatea. Ștefan Cicio Pop, de pildă, a luat o atitudine vehementă împotriva amenințărilor la adresa românilor, inserate în ziarul *Pesti Hirlap*⁵¹, iar Vasile Goldiș, protestând și el față de acuza globală de "trădare" adusă națiunii române din Austro-Ungaria, reliefa speranța românilor transilvăneni că grelele lor sacrificii și privațiuni vor fi răsplătite în cele din urmă prin câștigarea dreptului la o viață națională liberă⁵².

Dacă, în mod explicabil, fruntașii români rămași în Transilvania au fost totuși nevoiți să-și tempereze aprecierile la adresa guvernanților și a monarhiei dualiste, cei care au izbutit să se refugieze în România și-au dat frâu liber adevăratelor sentimente, înfierând cu revoltă nedreptățile din Austro-Ungaria și proclamând că refuzul de a lupta în armata cezaro-crăiască este pe deplin justificat, iar exemplul acesta ar trebui urmat de toți românii transilvăneni. Cunoscutul gazetar Voicu Nițescu de la *Gazeta Transilvaniei*, trecut în Regat încă de la începutul războiului, protesta cu indignare împotriva acuzației de "trădători de patrie" adusă de autoritățile ungare românilor refugiați peste Carpați și celor care dezertaseră în rândurile armatei ruse. Subliniind că Ungaria a fost din totdeauna o "patrie vitregă" pentru români, Nițescu arată că dacă ei nu-i pot fi devotați de aceasta se fac vinovați conducătorii țării, iar în ceea ce îi privește pe români, ei au nu numai dreptul, ci și datoria de a lupta pentru "înfăptuirea unei patrii a lor"⁵³. Scriitorul Ion Agârbiceanu, stabilit și el în Regat, publica în ziarul *Neamul Românesc* articolul "Am văzut în iad", în care descria suferințele și dramele românilor din Transilvania în cei doi ani de neutralitate a României, arătând că războiul purtat de Austro-Ungaria lovea în interesele vitale ale românilor de pretutindeni. El semnaleză că, pe măsura evoluției conflictului, s-a trezit conștiința națională în pături sociale largi și că printre românii ardeleni se manifestă tot mai puternic "încrederea în ceasul izbânzii naționale, care va bate atunci când Austro-Ungaria se va prăbuși"⁵⁴.

⁴⁷ R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁸ Cf. *A magyar munkásmozgalom történetének valogatott dokumentumai*, vol. V, Budapesta, 1956, p. 208.

⁴⁹ O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale. Note și documente din războiul de întregire a neamului*, Sighișoara, 1935, p. 195-201.

⁵⁰ *Românul*, Arad, IV, nr. 226 din 14/27 octombrie 1914 (Articolul "Pentru trădare de patrie").

⁵¹ *Drapelul*, Lugoj, XV, nr. 16 din 7/20 ianuarie 1915 (Articolul "Deputatul Dr. Ștefan Cicio Pop despre aiurările lui *Pesti Hirlap*").

⁵² *Românul*, Arad, IV, nr. 284 din 25 decembrie / 7 ianuarie 1915 (Articolul "Prin moarte la viață").

⁵³ *România Mare*, București, I, nr. 4 din 7 februarie 1916 (Articolul "Patrie - trădători de patrie.").

⁵⁴ *Neamul Românesc*, București, XI, nr. 110 din 12 noiembrie 1916.

În fața grozăviilor cu care românii s-au confruntat pe front și a multelor nedreptăți pe care le îndurau din partea ofițerilor proveniți majoritatea din rândul națiunilor dominante, sentimentul datoriei față de "tron și patrie" s-a erodat continuu. Românii s-au convins tot mai mult că luptă pentru o cauză străină de năzuințele neamului lor, astfel că, dincolo de aparenta lor supunere, "în liniile de luptă au făcut ce i-a îndemnat conștiința națională"⁵⁵.

Unitățile austro-ungare de pe frontul rusesc au suferit în primele luni de război înfrângeri catastrofale. În 26-30 august 1914 armatele ruse au obținut o importantă victorie în regiunea Lemberg, în 7-11 septembrie trupele austro-ungare au fost înfrânte în întreaga Galiție și au fost silit să se retragă pe aliniamentul Carpaților, iar la sfârșitul lunii octombrie ofensiva rusă condusă de marele duce Nicolae a silit armatele austro-ungare și germane să se replieze până aproape de Cestohova, de Silezia și de granița estică a Germaniei. Victoria rușilor în Galiția a fost apreciată, cel puțin la nivelul cifrelor, "mai mare chiar decât aceea pe care germanii o câștigaseră la Tanneberg împotriva armatelor lui Samsonov și Rennenkampf"⁵⁶. Într-adevăr, în decursul a numai optsprezece zile de luptă, pierderile austro-ungare s-au ridicat la 250.000 de morți și răniți și peste 100.000 prizonieri, fiind de-a dreptul catastrofale mai ales în ce privește cadrele instruite⁵⁷.

Ocupând orașul Lemberg la sfârșitul lunii august 1914, rușii au ajuns la râul San și au încercuit fortăreața Przemysl, punând stăpânire pe întreaga Galiție și tăind căile de retragere spre sud ale armatei austro-ungare. Avanposturile rusești se aflau la Uszok, punct strategic de unde comandamentul armatei țariste intenționa să declanșeze atacul asupra Budapestei. Situația disperată în care se găsea Austro-Ungaria a putut fi salvată numai prin intervenția viguroasă a trupelor germane comandate de generalul Falkenhayn, în sectorul Varșovia - Ivangorod, precum și datorită incapacității comandamentului rus de a dezvolta succesele obținute inițial. "Înfrângerea care amenința în septembrie 1914 Duplicea - apreciază generalul Eric von Ludendorff - putu fi astfel evitată"⁵⁸. S-a evidențiat însă cu acest prilej, ca și pe frontul sârbesc, slăbiciunea cronică a armatei cezaro-crăiești și, totodată, șubrezenia monarhiei habsburgice multinațională. Capacitatea scăzută de luptă a trupelor austro-ungare, datorată într-o însemnată măsură lipsei de atașament a numeroșilor negermani și nemaghiari care o compuneau față de țelurile Imperiului bicefal, îl determina pe amiralul von Tirpitz să afirme: "Aliații noștri nu strălucesc (...). Napoleon avea dreptate: nu te aliezi cu un cadavru"⁵⁹.

Pierderile unităților românești, aruncate în prima linie, au fost deosebit de mari. Conform cifrelor prezentate de Vasile Barbu, regimentul 51 Cluj a pierdut în primele două luni de război 3.400 de oameni din efectivul de 4.000, regimentul 2 Brașov mai avea la 3 noiembrie 1914 numai 742 soldați și 11 ofițeri, regimentul 63 Bistrița a pierdut în august 1914, în numai șase zile de lupte, circa 60 % din efectiv, regimentul 50 Alba Iulia a suferit în 1914 pierderi atât de mari încât a trebuit să fie retras de pe front și ținut în refacere până în primăvara anului 1915, regimentul 21 honvezi Cluj a pierdut numai în 24 august 1914, în luptele din zona Halici, 50 % din efectiv⁶⁰. Exemplele de acest gen pot fi extinse și asupra celorlalte regimente românești, care au înregistrat la rândul lor uriașe pierderi în morți, răniți, prizonieri și dispăruți. După succesele obținute de armatele Puterilor Centrale în anul 1915, ofensiva rusă din vara anului 1916 a pricinuit noi înfrângeri armatei cezaro-crăiești, în cursul cărora pierderile s-au cifrat la peste 500.000 de oameni, dintre care numai prizonierii numărau 113.000 soldați și 17.000 ofițeri⁶¹. În ce privește unitățile cu majoritate românească, notăm că, de pildă, în timpul ofensivei lui Brusilov din iunie-iulie 1916, Divizia 7 infanterie Oradea a pierdut 11.000 de oameni din efectivul său inițial de 18.000, regimentul 82 Odorhei a rămas cu numai 511 oameni din efectivul de 5.330, regimentul 85 Sighet a pierdut peste 2.000 de militari etc.⁶².

⁵⁵ A. M. N. U. A. I., fond Marea Unire: L. Oanea, *Memoriu*, inv. 5999.

⁵⁶ B. W. Tuchman, *Tunurile din August*, Ed. Politică, București, 1970, p. 387.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ E. Ludendorff, *Conduite de la guerre et politique*, Ed. Payot, Paris, 1922, p. 101.

⁵⁹ A. von Tirpitz, *Memoires*, Ed. Payot, Paris, 1922, p. 496.

⁶⁰ A. M. N. U. A. I.: V. Barbu, *mss. cit.*, p. 114-166.

⁶¹ Al. Averescu, *op. cit.*, p. 120-123.

⁶² A. M. N. U. A. I.: V. Barbu, *mss. cit.*, p. 114-166.

Aceste crude realități au creat printre români o stare de tot mai vădită neîncredere în capacitatea combativă a armatei austro-ungare, asociată cu nădejdea că în cele din urmă monarhia dualistă va fi înfrântă. În cartea sa *Două Siberii*, Eugen Goga vorbește cu accentuată ironie despre "Austria, cu armata ei bătută la toate răscrucile Europei, cu soldații ei ținuți sub același steag numai printr-un blestem (...), cu neamurile ei încăierate între ele, sfâșiate de eternele hărțuiri, plictisite de ea și de Habsburgii ei șterși și vechi ca niște pantaloni de general scos la pensie"⁶³. Octavian Tăslăuanu, la rândul său, referindu-se la înfrângerile din 1914, subliniază cu insistență "rușinoasa fugă a armatelor imperiale"⁶⁴, iar Avram Todor, pe atunci sublocotenent în regimentul 64 Orăștie, arată în memoriile sale că, după asemenea dezastre, militarilor români nu le mai rămânea decât "să nădăjduiască mai mult ca oricând că șandramaua austro-ungară se va năruși într-una din zilele ce vin și noi ne vom atinge țelul național românesc"⁶⁵.

Pe lângă ororile războiului, soldații români aflați pe front s-au confruntat permanent cu tratamentul umilitor, deseori inuman la care îi supuneau ofițerii maghiari. Petre Nemoianu arată că, în mod frecvent, comportamentul acestora față de masa soldaților oscila în funcție de mersul evenimentelor de pe front. În momente critice, ca de pildă în timpul retragerii din septembrie 1914, "vorba lor este mai domoală, mai prietenoasă și sunt foarte înțelegători față de nevoile noastre", ba chiar, din ordinul comandamentelor, "s-a procedat la o adevărată ploaie de decorații și numeroase avansări în grad"⁶⁶. Însă, de îndată ce s-au obținut câteva succese care au refăcut credința unor fanatici în tăria armatei, comportamentul ofițerilor străini a redevenit insolent și brutal. "Multele înjurături pe care le auzisem la adresa bieților soldați români - scrie Tăslăuanu -, făcuseră din mine un ostaș întreg, care nu se lupta însă din convingere, ci numai să le arate neghiobililor de străini că neamul nostru îi întrece și pe câmpul de luptă"⁶⁷. În acest fel, "Între ofițerime și soldați era o adevărată prăpastie și o ură de moarte. Ofițerii unguri, auzind că România se pregătește să vină împotriva noastră, își descărcău ura pe soldați (...). Legatul la stâlp, foamea, serviciul permanent de santinelă erau pedepsele cele mai ușoare"⁶⁸.

Măruntile concesiilor naționale făcute în primele zile de război au fost în scurt timp anulate una câte una. În februarie 1915 a apărut în armată un ordin al Ministerului de Război, conform căruia ofițerii trebuiau să-i instruiască pe soldați "să spună că sunt cetățeni maghiari cu buze valahe". Același ordin interzicea portul cocardei tricolore, intonarea cântecelor naționale și folosirea limbii române, impunând folosirea exclusivă a limbii maghiare. "Cei care nu erau în stare să învețe frazele raportului ungurește - arată Tăslăuanu - erau legați două ceasuri de stâlp, iarna (...). Am văzut ofițeri bătând până la sânge pe români fiindcă nu vorbeau ungurește. Un ofițer, un ungar, a oprit un soldat român cu cocardă tricoloră la chipiu. I-a smuls chipiul de pe cap, a rupt cocarda și a călcat-o în picioare, iar pe soldat la pământ"⁶⁹.

Asupra românilor aflați pe front și a celor ce urmau să fie mobilizați au avut o puternică influență persecuțiile autorităților împotriva populației românești din Transilvania, deslănțuite cu violență mai ales după declarația de război a României. În perioada care a urmat acestui act au fost ridicate silnic de la domiciliu și trimise dincolo de Szolnok 8.500-10.000 de persoane, majoritatea la muncă în mine și fabrici, iar 400-500 în lagărele de la Taplosülye și Ostffyajsnyfaja⁷⁰. Încă în septembrie 1916, când armata română se mai găsea în Transilvania, s-a început judecarea unor procese pentru "trădarea de țară" și "agitație", intentate împotriva a 257 de români, intelectuali, muncitori și țărani⁷¹. Sub motivul mai mult sau mai puțin întemeiat al colaborării cu armata română,

⁶³ E. Goga, *op. cit.*, p. 59.

⁶⁴ O. C. Tăslăuanu, *Hora obuzelor*, București, 1916, p. 76.

⁶⁵ A. M. N. U. A. I., fond Marea Unire: A. P. Todor, *Memoriu*, inv. 6003 / 37.

⁶⁶ P. Nemoianu, *Prizonier la ruși...*, p. 28.

⁶⁷ O. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, p. 190.

⁶⁸ *Ibidem*. Vezi și Al. Ciura, *Sub steag străin. Schițe și povestiri din Ardeal (1914-1916)*, București, 1920.

⁶⁹ O. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, p. 349-350.

⁷⁰ A. M. N. U. A. I.: L. Oanea, *mss. cit.*

⁷¹ Arhiva Institutului de Istorie, Cluj-Napoca, fond Ministerul de Interne ungar, pachet 12/1916, dosar 10, fila 12.

numeroși români transilvăneni din toate categoriile sociale au fost trimiși în fața curților marțiale⁷², astfel încât din unele date incomplete rezultă, de pildă, că din comitatul Sibiu au fost ridicate 293 de persoane, din Hunedoara 264, din Făgăraș 205, din Brașov 198, din Alba Inferioară 134 etc⁷³. Măsurile represive erau îndreptate cu precădere împotriva intelectualității, acuzată de autorități că agită sentimentele naționale ale populației românești. Majoritatea celor arestați au fost internați în 12-15 comune din jurul orașului Sopron, numărul lor variind între 2-3.000 de persoane. Ei au fost eliberați abia în mai-iunie 1918, după semnarea păcii între România și Puterile Centrale⁷⁴. S-au luat măsuri și împotriva presei românești din Transilvania, care au dus practic la desființarea acesteia, cu puține excepții. Intrarea României în război a servit autorităților ungare ca pretext pentru crearea așa-zisei "zone culturale" în regiunile învecinate cu Regatul, ducând la desființarea a 311 școli românești cu 477 de învățători, în locul cărora urma să se deschidă școli de stat cu limba de predare maghiară⁷⁵.

Însă de la sfârșitul anului 1915, între românii din armata austro-ungară au început să circule tot mai insistent zvonuri despre apropiata intrare a României în război împotriva monarhiei dualiste. În legătură cu aceasta, referindu-se la soldații din batalionul său, țărani din ținutul Sibiului, Făgărașului și Brașovului, Tăslăuanu remarcă că majoritatea știau carte, erau oameni umblați prin România și chiar prin America, luaseră parte la luptele politice din cercurile lor electorale, adică "își dădeau seama de rostul lor în lume ca neam". Ei credeau în idealul național propovăduit de conducătorii românilor ardeleni, simțeau că se apropia timpul întrupării lui și de aceea "așteptau intrarea oștirii românești în Ardeal și întrebau mereu când vin cei din țară și când se pun domnii în fruntea lor ca să se răfuiească cu asupritorii de veacuri"⁷⁶. Același Tăslăuanu relatează că înainte ca evenimentul să se fi produs, printre românii din regimentul său aflat pe frontul galițian a circulat în secret o scrisoare primită din Transilvania, cu privire la iminenta beligeranță a României alături de inamicii Puterilor Centrale. "Scrisoarea cu știrea - scria el - trecea din mână în mână și soldații se sfătuiau între ei cum să dezerteze și să se întâlnească cu armata eliberatoare. Unul din soldați m-a rugat odată să iau eu conducerea batalionului întreg și să ne tragem tot pe munți până în Bucovina, unde trebuie să-i găsim pe ai noștri"⁷⁷.

Documentele timpului consemnează declarațiile unor români transilvăneni, care afirmă că în clipa când România va declara război monarhiei dualiste, "ostașii români din armata austro-ungară vor întoarce armele împotriva grofilor și celorlalți asupritori"⁷⁸. Cu aceleași sentimente potrivnice Austro-Ungariei, doi intelectuali din Bistrița declarau că îndată ce România va intra în acțiune, "noi românii, vom păzi podurile, căile ferate, gările, instituțiile, pentru a ușura calea armatei române"⁷⁹.

Memorialistica combatanților din primul război mondial evidențiază că la această stare de spirit a contribuit mai ales activitatea desfășurată în rândul soldaților de către ofițerii rezervați - intelectualii români devotați idealului național -, precum și răspândirea printre cei de pe front, din spitalele militare și din garnizoanele de reședință, a literaturii și presei naționale, colectată și difuzată prin grija "Astrei". Evidențiem, de pildă, că de-a lungul anilor de război "Asociațiunea" a trimis militarilor români 109.354 cărți de citit, la care se adaugă alte diverse lucrări literare și ziare expediate direct de despărțămintele "Astrei" și de redacțiile "foilor" românești din Brașov, Sibiu, Arad, Blaj, Orăștie, Lugoj, etc.⁸⁰.

⁷² Biblioteca Academiei Române, serviciul manuscrise (în continuare B.A.R.), Arhiva Dr. Constantin Angelescu, vol. I, mss. 18.

⁷³ Direcția județeană Sibiu a Arhivelor Naționale (în continuare D. J. Sibiu A. N.), fond "Astra", dosar 506.

⁷⁴ A. M. N. U. A. I.: L. Oanea, *mss. cit.*

⁷⁵ *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900-1918)*, Ed. Academiei, București, 1964, p. 143.

⁷⁶ O. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, p. 26-27.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁷⁸ B. A. R., filiala Cluj-Napoca, fond manuscrise, mss. 642.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Vezi în detaliu: R. Groza, *op. cit.*, p. 351-362 și P. Abrudan, *Activitatea culturală a "Astrei" în anii primului război mondial - premiză a făuririi statului național unitar român*, în *Revista de istorie*, 1981, 34, nr. 5, p. 935-947.

Grelelor pierderi suferite de regimentele românești și tratamentul discriminatoriu la care erau supuși soldații li s-au adăugat numeroase privațiuni: foamea, frigul, bolile de tristă faimă din anii războiului etc. Pe măsura trecerii timpului, românii s-au putut convinge tot mai mult că greutățile pe care le îndurau nu proveneau numai din realitățile specifice războiului, ci erau totodată efectul unei politici premeditate, contrare însăși ființei lor naționale.

Deși, în majoritatea lor, militarii români au continuat până spre sfârșitul războiului să-și facă datoria față de "patrie", evidențiindu-se chiar în lupte⁸¹, acest complex de factori a determinat apariția a tot mai multe cazuri de trecere individuală sau în grup în liniile inamicilor Austro-Ungariei. După cum am arătat, fenomenul dezertărilor s-a manifestat în tot cursul conflagrației, dar a luat amploare mai cu seamă după intrarea României în război. Un rol important în acest sens l-a avut, de pildă, proclamația Marelui Stat Major al armatei române către conaționali din armata austro-ungară în care se spunea, între altele: "Frați români, bucurați-vă, România a intrat în război și, alături de Anglia, Franța, Italia și Rusia, a pornit să vă elibereze. Visul de sute de ani se împlinește, persecuția s-a terminat (...). De astăzi locul vostru nu este în armata austro-ungară, părăsiți rândurile sale, veniți sub steagul român fără rezerve, să luptați împreună pentru fericirea noastră și a voastră. Veniți să înfăptuim România Mare⁸²". În timpul ofensivei române în Transilvania și în săptămânile care au urmat numărul dezertărilor a crescut brusc la aproape 40.000 de oameni⁸³, care au trecut în rândurile armatei române sau ale armatei ruse. Mulți militari români din Transilvania și Bucovina au înțeles că, în noile condiții, a lupta împotriva armatei ruse însemna implicit a lupta împotriva României, deci contra intereselor general românești⁸⁴.

Dezertările s-au produs în împrejurări și în forme diferite, dar cele mai multe au avut ca numitor comun faptul că grupurile ce se hotărau să treacă la inamic erau îndrumate de ofițeri, mai ales dintre rezerviștii proveniți din rândul intelectualității române. De regulă, ele au fost pregătite din vreme prin activitatea de "propagandă românească" a ofițerilor, însă numeroase au fost cazurile când au avut loc spontan, în funcție de evoluția luptelor în diverse sectoare ale frontului. Vasile Barbu scrie că numai într-o singură noapte din septembrie 1914, în timpul unei incursiuni, rușii au făcut prizonieri un grup de ofițeri și 300 de soldați din regimentul 64 Orăștie, care s-a predat fără să opună rezistență. Un fost soldat din acest regiment, Petru Simedru din satul Vinerea (jud. Alba), arată în memoriile sale că nutrea de mult gândul de a dezerta și, în acest scop, "țineam legătură strânsă cu sublocotenentul Branga Ioan din Orăștie și eram foarte activ în a atrage cât mai mulți prieteni să vină cu noi și să plecăm"⁸⁵. Conform aceluiași Barbu, 4 ofițeri și 20 de soldați din regimentul 64, toți posesori ai unor distincții militare austro-ungare, au trecut în octombrie 1916 în liniile rusești cu intenția de a se înrola mai apoi în armata română. Deoarece acest act se adăuga altora de același gen, regimentul a fost scos temporar de pe front și s-a dispus constituirea unor comisii de anchetă la partea activă a unității, la batalionul sedentar din Viena și la cercul de recrutare din Orăștie. Deși cercetările au durat până în 1917, nu s-a putut dovedi vinovăția altor militari în afara celor ce dezertaseră, dar s-a hotărât totuși transferarea din regiment a ofițerilor români ce mai rămăseseră: căpitanul Traian Popa, locotenentul major Vasile Barbu, sublocotenentul Emil Colbazi și stegarul Abel Oprișă⁸⁶.

Cazurile de dezertare din regimentul de la Orăștie au revenit în atenția autorităților în noiembrie 1918, cu prilejul depunerii jurământului armatei față de împăratul Carol al IV-lea. După relatarea unui român direct implicat în aceste evenimente, componenților unității li s-a comunicat că un alt grup de ofițeri români acuzați de a fi intenționat să dezerteze în anul precedent "au fost

⁸¹ O. C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, p. 26-27.

⁸² A. N. București, colecția microfilme Iugoslavia, rola 130, c. 298.

⁸³ L. Maior, *op. cit.*, p. 361.

⁸⁴ V. Picioruș, *Noi date privind nesupunerea soldaților români din armata austro-ungară în primul război mondial*, în *Mehedinți - istorie și cultură*, vol. I, Drobeta-Turnu Severin, 1978, p. 128.

⁸⁵ Arhiva Muzeului civilizației dacice și romane Deva (în continuare A. M. C. D. R. Deva): P. Simedru, *Amintiri din războiul 1914-1918*, mss., f. 1.

⁸⁶ A. M. N. U. A. I.: V. Barbu, *mss. cit.*, p. 130-133.

condamnați de Consiliul de război la moarte prin glonț, iar stegarul Crișan Andrei la moarte prin spânzurătoare⁸⁷.

Referindu-se la același fenomen, fostul sublocotenent Petre Nemoianu scrie că întreaga sa companie a trecut la ruși în noiembrie 1914, în satul Novo-Selo de la poalele Carpaților galițieni. El mai adaugă că, personal, intenționa să dezerteze mai devreme, dar "neavând nici-o sugestie de undeva, nu am avut curajul să trec din proprie inițiativă"⁸⁸, situație care, de altfel, era valabilă pentru numeroși români de pe front. Și, în fine, pentru a mai adăuga un exemplu dintre multele cazuri de acest gen, sublocotenentul Victor Deleu, originar din Șimleul Silvaniei - care va juca un rol esențial în organizarea voluntarilor români din Rusia - a dezertat la ruși în toamna anului 1915, împreună cu întreaga companie aflată sub comanda sa. În amplele sale memorii, el evidențiază că părăsirea armatei cezaro-crăiești a fost plănuită cu mult timp înainte, că a pregătit dezertarea prin discuții repetate cu soldații și că aceștia l-au urmat cu încredere și entuziasm, "știind că drumul nostru spre România liberă ne-a fost dat să treacă prin Rusia"⁸⁹.

Cazurile de dezertare sau nonrezistență voită, cu scopul căderii în captivitatea rusească au sporit în intensitate din a doua jumătate a anului 1916, ilustrând convingerea împărtășită de tot mai mulți militari români că "și așa au fost prea mari sacrificiile aduse unui dușman care o mie de ani a încrucișat căile neamului nostru"⁹⁰. Amploarea crescândă a feluritelor acte de nesupunere, lipsa de combativitate a unor unități militare, dezertările etc. au sfârșit prin a alarma conducerea armatei austro-ungare, care a emis așa-zisul "Ordin pentru statariu sau judecarea momentană" ce prevedea că "se pedepsesc îndată (cu spânzurătoare sau împușcați) toți soldații care provoacă răscoale ori dezertează, care nu se țin de cele cuprinse în jurământ, care atâță la revolte, care se recrutează pentru altă armată, pentru spionaj contra armatei, care săvârșesc crima de les-majestate (...) "⁹¹. O altă măsură a Marelui Cartier General austro-ungar a fost - îndeosebi după intrarea României în război - transferarea majorității regimentelor cu componență predominant românească pe frontul italian. Deși, în aparență, ordinul era justificat de scăderea presiunii armatei ruse după eșecul ofensivei lui Brusilov din iunie-iulie 1916 și de prezența mai masivă a trupelor germane pe frontul ruso-român în sprijinul aliatului austro-ungar, adevăratul motiv era vizibila tentație pe care o reprezenta pentru componenții acestor regimente vecinătatea hotarelor românești.

Datorită amplificării fenomenului dezertărilor, comisarul guvernamental al Transilvaniei a proclamat în 4 septembrie 1916 starea excepțională pe cuprinsul întregii provincii. Conform ordinului Ministerului de Interne de la Budapesta, inspectoratele locale ale jandarmeriei au primit dispoziții speciale cu privire la urmărirea și prinderea dezertorilor, iar unitățile de jandarmi din zonele învecinate cu România au fost dotate în acest scop cu efective suplimentare⁹². În anii 1917-1918, după ce autoritățile austro-ungare au început să primească informații despre constituirea trupelor de voluntari transilvăneni au fost luate măsuri suplimentare menite să combată acest fenomen. Prefectul comitatului Hunedoara, de pildă, a emis circulara nr. 4303 / 1918 către plășile componente cu dispoziția de a se efectua anchete cu privire la prizonierii români din Rusia care s-au înrolat voluntari⁹³. Ca răspuns, căpitanul de poliție din Orăștie raporta că ofițerii de rezervă Romulus Boca și Ioan Branga au dezertat și s-au înrolat în armata română, propunând ca averea acestora să fie sechestrată, iar ajutoarele de război cuvenite familiilor lor să fie sistate⁹⁴. De altfel, referitor la aceste

⁸⁷ A. M. C. D. R. Deva: A. Crișan, *Condamnat la moarte prin ștreang - Amintiri din războiul 1914-1918*, mss., f. 3-4.

⁸⁸ P. Nemoianu, *Prizonier la ruși, rob la unguri*, p. 49.

⁸⁹ B. A. R., Serv. msse, fond Victor Deleu: *V. Deleu (1876-1939). Biografie*, caiet mss., vol. IV, p. 238, Câte un set din cele zece caiete manuscrise cuprinzând date despre familia Deleu din Șimleul Silvaniei, cu precădere despre fostul voluntar Victor Deleu, se află și la Direcția județeană Cluj a Arhivelor Naționale și în A. M. N. U. A. I.

⁹⁰ P. Nemoianu, *Prima Alba Iulie...*, p. 4.

⁹¹ Cf. O. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război*, p. 139.

⁹² D. J. Deva A. N., fond prefectura comitatului Hunedoara, dosar 173/1918, f. 5. Numeroase date despre măsurile disciplinare luate de autoritățile austro-ungare se găsesc, între altele, la Direcția județeană Cluj a Arhivelor Naționale, fond Prefectura județului Someș, actele vicecomitelui pe anii 1914-1916.

⁹³ *Ibidem*, dosar 177 / 1918, f. 7-8, 11-14, 16-17, 23.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 36.

măsuri, este edificatoare propunerea căpitanului de poliție de graniță din Brașov către împrumutătorul guvernului ungar, cu sediul la Târgu Mureș: "Vă propun să dispuneți ca toți subprefecții din teritoriul Dvs. să procedeze la o revizie amănunțită a acestor liste de ajutoare și să sistați ajutoarele de război pentru cei care au intrat în serviciul inamicului"⁹⁵.

În pofida acestor dispoziții excepționale, actele care puneau sub semnul întrebării însăși pretinsa coeziune și tărie a armatei austro-ungare au primit noi dimensiuni, pe măsura prelungirii conflagrației, conducând în cele din urmă, împreună cu un complex de alți factori, la răsunătorul dezastru din toamna anului 1918 al împărțirii dualiste.

IOAN I. ȘERBAN

THE ROMANIANS IN THE AUSTRIAN-HUNGARIAN ARMY DURING THE FIRST WORLD WAR

SUMMARY

The first part of the research provides a series of details, referring to the organizational structure of the heterogeneous ethnic composition of the Austrian-Hungarian army, which reflected the very multinational character of the dual empire together with all the consequences that sprang from it and which came to a final conclusion in 1918 with the dissolution of the Austrian-Hungarian Empire. It is underlined the fact that despite the national oppression to which the Romanians from Transylvania and Bucovina were subject to, they responded presently to the orders of the summoning to the army in the summer of 1914 and to the innumerable drafting which took place during the World War I, fighting in battle just as well as the soldiers of the privileged nations. However, their state of mind was not one of enthusiasm and faithful obedience towards the "foster country", but mainly one of disillusionment at the fact that they were not fighting for their own people. Therefore, many of those taken prisoners on the Russian and Italian battlefield channelled their hope towards the Romanian Kingdom, which they considered to be their true country, organizing themselves into Legions of Volunteers to contribute together with the Romanian army to the defeat of the Austrian-Hungarian empire and to the accomplishment of the unity of all the Romanians into one state.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 28.